

HELYESÍRÁSUNK GONDJA*

Több lehet fél századánál, hogy egyik tréfáskedvű újságírónk kiszerkesztette Kassák avantgardista folyóiratát. Néhány, erősen egyéni helyesírási és szófűzésű verssort idézett, mellette a szerkesztőség pontosan fogalmazott és szabályosan írt közleményét az előfizetés módjáról, s hozzáfűzte: ha költenek, különcködnék, de bezeg tudják a rendet, ha pénzről van szó. Hasonló mai példával magam is szolgálhatnék. Elég lenne egy-egy volt tanítványomnak valamilyen tudományos metanyelv jelrendszerével megírt tanulmányára hivatkoznom, esetleg némely jeles íróknak a mai tizenhuszonévesek nyelvhasználatát megrögzítő elbeszélésére utalnom. Ilyesmik villantak föl tudatom mélyén, amikor legutóbb az Akadémia elnökségi ülésén helyesírásunk mai — s mindenkori — gondjaival foglalkoztunk. Mert hiszen ezek szorosan összefüggnek mind hétköznapjaink életével, mind kutató, alkotó munkánk kivételes állapotaival.

A nyelv egy emberközösség legnagyobb és legelevenebb, tehát legváltozékonnyabb, de mégis közérthető rendet kívánó, tehát kivételes gondot igénylő alkotása. Rendkívüli hatással van rá az egyének, csoportok, társadalmi rétegek folytonosan alakuló élete és fegyelmező, rendszerező szándéka, a vágy, hogy kifejezzék magukat, s az akarat, hogy megörökítsék amit lényegesnek tartanak. A nyelv a közmegállapodással elfogadott jelek sűrűsödő-ritkuló tenyészet: egyformán befolyásolja a természetes növekedés árapályá meg a változástól függetlenítő egységesítés kívánalma. Az írásban rögzített nyelv egyik legfontosabb szabályozója a jelrendszer egységét őrző helyesírás.

A magyart joggal szokás nyelvtükröző írásrendszerként jellemezni. Ez az alapvető jellemvonás ma is azt a kötelezettséget rója a helyesírási szabályozóra, hogy a nyelv és a nyelvhasználat ilyen, egészséges, helyes irányú fejlődését segítsék elő. Minden kiművelt nyelv írásának alapja az ún. irodalmi nyelv. Számolni kell persze azzal a körülménnyel, hogy az irodalmi nyelvek egységes volta mindig csak viszonylagos, s hogy mellettük a különféle rétegnyelvek, tájnyelvek gazdag vegetációja él: tehát csak virtuálisan fogadhatók el egy nyelv írásának mércéjeként. Ezért támad mindig újra feszültség az egyöntetűsége törekvő helyesírási szabályozás meg a mindennapi, egyéni, de főképpen a művészi és tudós igényű írásgyakorlat között. A megoldás nem lehet az, hogy az egyéni nyelvérzékek érvényesülésének teljes szabadságot biztosítsunk. El kell azonban ismernünk és helyesírási szabályzatunkban ki is kell nyilvánítanunk főként az irodalmi és tudományos alkotók jogát arra, hogy a maguk — indokolt és felelősen vállalt! — céljai szerint eltérjenek a szabályzatban, a helyesírás-szójegyzékekben, értelmező szótárakban stb. rögzített formáktól. Az alkotó embernek

* Az MTA elnöksége 1980. október 28-án határozatot fogadott el arról, hogy az Akadémia a most kezdődő tervszakaszban (lehetőleg már 1982-ben) ki fogja bocsátani A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadását. Ebből az alkalomból örömmel teszek eleget a Magyar Tudomány felkérésének, hogy vázoljam azokat a főbb megfontolásokat, amelyek a szabályzatot kidolgozó és előterjesztő Helyesírási Bizottság munkáját vezetik.

ezt a szabadságát eddig sem vonták kétségbe a hozzáértők; legföljebb a túlzásoktól vagy henyeségektől óvtak. A gyakorlatban mégis számos, mindenképpen bosszantó és költséges — egyre inkább népgazdasági vonatkozású! — huzavonákról tudunk nyomda és kiadó, nyomda és szerző, kiadó és szerző között. Ha ezeket teljesen megszüntetni nem lehet is, egy körültekintően fogalmazott, korszerű és határozott akadémiai állásfoglalástól a légkör jelentős javulását remélhetjük.

A Magyar Tudomány közönsége előtt nem kell kiemelni sem az újdonságok, sem a szókészletek szerepének óriási megnövekedését, de azt sem, hogy főként egy-egy tudomány szak fejlődését az egyöntetű terminológia és annak átgondolt, szabályozott írásmódja igen nagy mértékben előmozdítja. Ezért is rendezte az utóbbi negyedszázadban több szaktudomány (pl. az állattudomány, földrajz, kémia, ásványtan, hadtudomány, geodézia stb.) akadémiai szinten szókészletének helyesírását. Az idevágó munkálatoknak közös jellemzőjük, hogy a Helyesírási Bizottság közreműködésével készültek, s ez biztosította mind a köznyelvi helyesírással való, mind az egymás közötti összhangot.

Az egyes szaktudományok természetesen önállóak abban a tekintetben, hogy a lehetséges megoldások közül melyiket választják; fontos, hogy egyértelműen döntsenek. Mert az viszont igen káros, ha egyes tudományok nem tartanak lépést a köznyelvi helyesírással, s nem egyeztetik egymással döntéseiket. Ilyen helyzetben van most még az orvostudomány; a visszas állapothoz megváltása azonban itt is régtől folyik, s lassan már nem is eredménytelen munka. Helyesírási szabályzatunk 11. kiadásának irányt kell mutatnia a szakmai helyesírások fejlesztésének tekintetében is. Mivel a Helyesírási Bizottságban minden akadémiai osztálynak van képviselője, reméljük, sikerül az együttműködést továbbra is biztosítanunk. Nagy jelentőségűnek ígérkezik az előkészületben levő, minden tudományt lefedő, akadémiai lexikon; szerkesztőségét és a Helyesírási Bizottságot elnökségi határozat is kötelezi az együttműködésre.

A helyesírás fontosságát koronként másként ítéli meg a társadalom. A szigorúbb és engedékenyebb hullámok váltakozása természetes; de korántsem közömbös, hogy az inga meddig leng ki az egyik vagy másik irányban. Az 1954-ben megjelent s minden addiginál szélesebb körű szabályzatra szükség volt; írásbeliségünk kiterjedése, nyomdai parunk modern követelményei, az oktatás érdekei, egész életünk erős átalakulása miatt a korábbi, sok kérdést említellen vagy nyitva hagyott szabályozást továbbra is fenntartani nem lett volna helyes. Sajnálatos, hogy az akkori szabályzat némely érthető szövege fölösleges vihart kavart, s hogy az igényes írásgyakorlatot máig jól szolgáló Helyesírási Tanácsadó Szótár (1961) után azonnal nem készült el az a használati utasítás, amely nem szabályzatszerűen, hanem gyakorlatiasan — főként a közoktatás számára — tájékoztatást adhatott volna a nélkülözhetetlen helyesírási ismeretanyagról. Ilyen könyv csak 1978-ban jelent meg Helyesírásunk címmel. Ha időben napvilágot lát, valószínűleg elkerülhetők lettek volna az olyan túlzó nézetek, amelyek szerint a jó helyesíráshoz a szabályzat minden pontjának hibátlan ismerete szükséges, és talán nem támadt volna sokakban az az indokolatlan hit, hogy helyesírásunk ügyis megtanulhatatlan.

Helyesírási szabályzatunk tizedik kiadása 1980-ban huszadik lenyomatban jelent meg; 1954 óta kétfélmilliónál több példányban forog tehát közkezen. Ez nemcsak a kiadvány társadalmi fontosságát mutatja, hanem azt is jelzi, hogy az 1954-es szabályok és az ezek alapján kialakult írásmódok mélyen beivódtak a magyar írásbeliség gyakorlatába: helyesírásunk lényegében egységes. Ez olyan kulturális érték és gyakorlati előny, amit kockára vetni nem szabad. Ezért is jutott a Bizottság arra a következtetésre, hogy helyesírásunk kialakult rendszerében nincs szükség gyökeres re-

formra, legfőbb kisebb kiigazításokra, illetve kiegészítésekre. Ez megnyugtatóan szolgálhat: a 11. kiadás közrebocsátása után nem kell senkinek újra tanulnia a helyesírást.

Jelentősek lesznek viszont a rendszerezésben végrehajtott változtatások. Az 1973 óta folyó alapos előkészítő munka nyomán helyesírási rendszerünk jellegzetességei, a megőrzést s a fejlődést szolgáló törekvései az eddiginél sokkal világosabban ki fognak tűnni. A szabályzat így két-három évtizedre ismét biztosítani fogja a világosan megfogalmazott szabályok áttekinthetőségét, modernségét, egyöntetű alkalmazhatóságát.

Ha manapság magyar helyesírásról beszélünk, az akadémiai helyesírásra gondolunk: arra a rendszerre, amelynek máig érvényes fő jellegzetességeit a Magyar Tudós Társaság kristályosította ki 1832-ben elkészült szabályzatában. Ennek fejlesztésén másfél század óta Akadémiánk szünet nélkül fáradozott, s az egész nemzetre kiterjedő érvényességéért sok, nagyrészt sikeres csatát vívott meg. Ma már természetes minden magyar és magyarul tanuló ember számára — bárhol éljen is a földkereken —, hogy szavainkat az Akadémia javasolta formában vessze papírra. Kötelességünk tehát, hogy társadalmunknak és a határainkon túl élő magyar közösségeknek ezt a bizalmát megtartsuk. A lehetőség szerint be kell tehát őket vonnunk a 11. kiadás kialakításának munkájába: érezzék, tudják, hogy velük egyetértésben döntenek.

Ezt a célt szolgálja, hogy a Helyesírási Bizottságnak az akadémiai osztályok képviselőin kívül tagjai mindazon főhatóságoknak és szervezeteknek (pl. a Művelődési Minisztériumnak, a Tájékoztatási Hivatalnak, a Nyomda- és Papíripari Dolgozók Szakszervezetének, a Nyomdaipari Egyesülésnek, az Újságíró Szövetségnek, az Írószövetségnek, a Könyvkiadónak stb.) kiküldötteti, amelyek különösen érdekelték a helyesírás alakulásában és alakításában. A 11. kiadás eddigi előkészítő munkálatai során készült előterjesztések elkészítői lelkiismeretesen, tudós alaposítással dolgozták fel az egyes kérdéskörökre vonatkozó szakirodalmat, a sajtó cikkeit, a Bizottsághoz és a Nyelvtudományi Intézethez érkezett leveleket. A Bizottság tehát eddig is a vélemények, javaslatok alapos és sokoldalú ismeretében alakította ki állásfoglalását. A szabályzat szövegtervezetét is sokan meg fogják kapni véleményezésre: akadémiai illetékesek, pedagógusok, nyomdászok, írók, a hírlapok és kiadók szakemberei stb. A szabályzattervezetet hozzászólásra meg fogjuk küldeni a kolozsvári, az újvidéki, a pozsonyi és az ungvári egyetem magyar tanszékének és néhány nyugati magyar kulturális központnak, vagy nyugaton működő szakembernek is. A beérkező észrevételek feldolgozása, a Nyelvtudományi Bizottság és az I. Osztály egyetértésének elnyerése után kerül majd sor rá, hogy az MTA elnöksége jóváhagyja a szabályzatot.

A munkálatokról, az ezek során felmerült problémákról már eddig is részletesen tájékoztattuk a szakembereket: a Bizottságban megtárgyalt előterjesztések megjelentek a nyelvészeti folyóiratokban, az I. Osztály az 1979. évi közgyűlés tudományos ülészakát a helyesírásnak szentelte (Vö. Fábrián Pál: Akadémiánk, helyesírásunk, társadalmunk. Magyar Tudomány, 1979/8—9. sz. 638—645. l.). A munka most kezdődő szakaszában az eddiginél sokkal elevenebb lesz a nagyközönséggel folyó párbeszéd is. Bizvást remélhetők tehát, hogy a közönséget nem fogja meglepni a 11. kiadás, hiszen tájékoztatásáról előzetesen külön is megfelelően gondoskodni kívánunk.

A vázolt eljárás kétségtelenül időigényes, de nem mondhatunk le róla: a 11. kiadás kibocsátásának alapja és célja az minél nagyobb fokú akadémiai és társadalmi egyetértés. Ha ezt sikerül megvalósítani, akkor tekintheti majd magát az Akadémia a helyesírás területén ugyan nem törvényhozónak, de a közakarat megfontolt kinyilvánítójának.

Keresztury Dezső